

С. В. Волосович, кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів КНТЕУ

СТРАХУВАННЯ СПЛАТИ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ ЯК РІЗНОВИД СТРАХУВАННЯ КРЕДИТІВ ДОВІРИ

Визначено передумови та особливості страхування сплати митних платежів як різновиду страхування кредитів довіри. Проаналізовано механізм страхування сплати митних платежів.

Определены предпосылки и особенности страхования уплаты таможенных платежей как разновидности страхования кредитов доверия. Осуществлен анализ механизма страхования уплаты таможенных платежей.

The conditions and features of insurance payment of customs duties as a kind of credit insurance trust are defined. The mechanism of insurance payment of customs duties is analyzed.

Ключові слова. Страхування гарантій, страхування кредитів довіри, страхування сплати митних платежів, страхування фінансової відповідальності перевізника.

© С. В. Волосович, 2012

Вступ. Для страхових організацій багатьох країн безпосереднє надання гарантій є порівняно новою сферою діяльності, яку вони швидко освоюють. Митне законодавство передбачає обов'язкове або добровільне надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності забезпечення фінансових зобов'язань податкового характеру, що в умовах дефіциту Державного бюджету України набуває особливої актуальності.

Проблемам різних аспектів страхування гарантій присвячено праці М. С. Клапківа, Р. В. Пікус, О. Д. Вовчак, Т. А. Говорушко. Проте їх дослідження стосуються, як правило, або з'ясування місця страхування кредитів довіри у структурі кредитного страхування, або вивчення зарубіжного досвіду, а питанням сутності та механізму страхування сплати митних платежів як різновиду страхування кредитів довіри в цілому приділяється недостатньо уваги.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності страхування сплати митних платежів як різновиду страхування кредитів довіри.

Результати дослідження. Особливістю кожної гарантії є те, що вона як служить забезпеченням кредитного зобов'язання, так і сама виступає кредитним зобов'язанням (кредитом довіри) [1; 436]. Це стосується гарантування сплати митних платежів до Державного бюджету України.

Українські науковці М. С. Клапків [1, 209], Р. В. Пікус [2, 312], О. Д. Вовчак [3, 238], Т. А. Говорушко [4, 195] цілком слушно, на наш погляд, поділяють кредитне страхування на делькредерне страхування, страхування гарантій та страхування кредитів довіри. При цьому М. С. Клапків ототожнює страхування гарантій та страхування застав [1, 209]. У подальшому він зазначає, що страхування кредитів довіри є різновидом страхування гарантій. Крім того, до страхування гарантій, крім страхування застав та страхування кредитів довіри, належать ще такі види страхування, що не відносяться ні до перших, ні до других (наприклад, страхування життя і працездатності позичальника). Це дає можливість стверджувати, що страхування кредитів довіри та страхування застав є частинами страхування гарантій.

Передумовами виникнення страхування сплати митних платежів, на наш погляд, є:

- звільнення від сплати митних платежів товарів, що оформлені у межах певного митного режиму;
- розбіжність у часі між увезенням товару на митну територію України та його митним оформленням;
- недобросовісність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, яка проявляється в ухиленні від сплати митних платежів;
- надання певного кредиту довіри державою суб'єкта ЗЕД.

Проте надання кредиту довіри суб'єкту ЗЕД трансформується для держави у податкові ризики. В. В. Вітлінський та О. М. Тимченко виділяють наступні джерела податкових ризиків: фіскальна психологія платника, чинники соціально-економічного характеру, зміни в податковій політиці, недоліки планування та прогнозування, чинники нормативно-правового характеру, чинники організаційно-правового характеру, галузеві особливості та види діяльності [5, 134]. Найвагомий вплив на ухилення від сплати митних платежів, на наш погляд, має фіскальна психологія платника. У протиборстві корисливого інтересу й громадського обов'язку формується відповідна поведінка платника, і від того, який елемент переважає, залежатиме ступінь ризику [5, 135].

Для мінімізації своїх податкових ризиків держава вимагає від суб'єкта ЗЕД надання митним органам певного забезпечення виконання своїх зобов'язань. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України "Про Положення про надання фінансових гарантій митним органам незалежними фінансовими посередниками

щодо обов'язкової доставки товарів до митниць призначення” від 4 жовтня 1996 р. № 1216 фінансові гарантії надавалися лише під час транзиту підакцизних товарів через митну територію України. Проте вже Постановою Кабінету Міністрів України “Про ввезення на митну територію України окремих видів товарів” від 29 березня 2002 р. № 390 цей перелік було суттєво розширено. Так, було зазначено, що в разі ввезення на митну територію України з будь-якою метою (крім транзиту через територію України та переміщення експрес-перевізниками) окремих видів товарів, перелік яких установлюється Державною митною службою України залежно від виду транспорту, який використовується для їх переміщення, умовою пропуску через митний кордон України цих товарів є подання суб'єктом підприємницької діяльності, на адресу якого ввозяться товари, митниці, у зоні якої він знаходиться, попередньої вантажної митної декларації та її електронної копії. При цьому митному органу має бути надана гарантія. Подібна практика існує й у інших країнах, зокрема у Польщі. Проте там гарантії під час транзиту товарів розповсюджуються лише на тютюнові вироби й алкогольні напої [1, 455], а в Україні перелік підакцизних товарів є ширшим. Ураховуючи зростання надходжень митних платежів до Державного бюджету України, їх суттєву частку як у ВВП, так і у структурі доходів Державного бюджету України [6, 217–219], важливого значення набувають заходи держави, що гарантують виконання суб'єктами ЗЕД своїх зобов'язань перед митними органами. Заходи гарантування доставки регламентуються ст. 161 Митного кодексу України від 11 липня 2002 р. № 92-IV (у редакції від 17 січня 2012 р.) і передбачають застосування до товарів, що перебувають під митним контролем і переміщуються транзитом, застосування одного з таких заходів гарантування доставки цих товарів до митного органу призначення:

- надання власником товарів (уповноваженою ним особою) гарантії митним органам;
- охорона та супровід товарів митними органами;
- перевезення товарів митним перевізником;
- перевезення на умовах Митної конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП 1975 р. (Конвенції МДП 1975 р.);
- перевезення на умовах Конвенції про тимчасове ввезення (Стамбул, 1990 р.) із застосуванням книжки АТА (Carnet ATA).

Відповідно до ст. 165 Митного кодексу України вид заходу гарантування доставки товарів, що перебувають під митним контролем, до митного органу призначення обирається власником товарів чи уповноваженою ним особою.

Згідно з Положенням Кабінету Міністрів України “Про надання фінансових гарантій митним органам незалежними фінансовими посередниками щодо обов'язкової доставки товарів до митниць призначення” від 4 жовтня 1996 р. № 1216 в Україні застосовуються наступні види фінансових гарантій для забезпечення доставки товарів перевізником до митниці призначення:

- страхування фінансової відповідальності перевізника, що здійснюється на підставі страхового поліса української страхової компанії;
- гарантійний лист вітчизняного банку (письмове зобов'язання гаранта перед митними органами щодо внесення передбачених законодавством обов'язкових платежів у разі порушення перевізником зобов'язань, узятих у зв'язку з переміщенням товарів транзитом через територію України);
- грошова застава, яка вноситься на депозитний рахунок митниці у разі ввезення товарів та повертається перевізникові під час доставки товарів до митниці призначення.

Ці види гарантій можна поділити на прямі (грошова застава) та непрямі (гарантійний лист банку та страховий поліс страхової компанії).

Сума фінансових гарантій повинна відповідати розміру всіх обов'язкових платежів, встановлених для оподаткування власних в Україну товарів з метою вільного використання. Будь-яка фінансова гарантія застосовується власником товарів або уповноваженою ним особою за допомогою незалежного фінансового посередника (НФП). При цьому Державна митна служба України (ДМСУ) висуває певні вимоги до НФП (яким потенційно може бути й страхова компанія):

- він має бути юридичною особою, яка зареєстрована в Україні у формі повного чи командитного товариства. Ефективність цих форм впливає з їх правової природи, оскільки засновники такого товариства відповідатимуть за доставку товару всім своїм майном;
- у нього має бути ліцензія НБУ чи Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг на надання відповідної фінансової послуги;
- він має забезпечити наявність постійних представників НФП для надання фінансових гарантій у всіх пунктах перетину митного кордону України, через які здійснюється ввезення, вивезення та переміщення транзитом товарів, за якими надаються фінансові гарантії;
- він має здійснювати обов'язкове резервування на депозитному (вкладному) рахунку, відкритому в установі банку, зазначеному ДМСУ граничного розміру суми митного боргу, кошти цього рахунку використовуються у разі невиконання НФП зобов'язань з перерахування митного боргу. НФП повинен здійснювати моніторинг наявності відповідної суми на депозитному рахунку та поповнювати його протягом одного банківського дня з моменту списання коштів. При цьому ДМСУ залишає за собою право односторонньої зміни граничного розміру резервування коштів шляхом письмового повідомлення НФП за 30 календарних днів до такої зміни;
- він має забезпечити надійний зв'язок з митними органами;
- він має створити надійний захист своїх документів – страхових полісів і банківських гарантійних листів;

– він повинен мати достатні показники платоспроможності. При цьому на вимогу ДМСУ має надаватися звіт про фінансові показники діяльності НФП та його економічний стан; кількість акцій НФП, які перебувають у власності членів його виконавчого органу, та перелік осіб, частки яких у статутному капіталі НФП перевищують 5 %;

– він повинен забезпечити перерахування митного боргу на відповідний рахунок ДМСУ не пізніше п'ятого банківського дня після дати отримання від митниці оригіналів акта та вимоги, оформлених відповідно до Генеральної угоди. У разі недотримання цієї вимоги він сплачує ДМСУ пеню у розмірі подвійної облікової ставки НБУ, що діяла в той період, від простроченої суми за кожен день затримки.

Ці вимоги є досить жорсткими й на сьогодні їх не змогли виконати ані банки, ані страхові компанії. Аби запобігти випадкам, коли підприємці ухиляються від сплати належних митних податків, використовуючи вади чинного законодавства, уряд запровадив новий вид гарантування доставки вантажів: надання фінансових гарантій митним органам незалежними фінансовими посередниками.

На сьогодні статус НФП у ДМСУ отримали лише повне товариство “Велта П.М.С.Г. Гарант-Сервіс” та командитне товариство “Донтрансгрант і компанія”, які виступають посередниками між власниками (перевізниками) товару та страховиками. Крім цих компаній з проханням визнати їх незалежними фінансовими посередниками до Державної митної служби України свого часу зверталися також підприємство з іноземними інвестиціями “Альфа-Еко” (Київ) та Державна судноплавна компанія “Укрферрі” (Одеса). Проте вони не отримали статусу гаранта, оскільки постановою Кабінету міністрів від 4 жовтня 1996 р. № 1216 встановлено, що підприємства з іноземними інвестиціями не відповідають вимогам форми реєстрації незалежного фінансового посередника. Фінансові гарантії у формі гарантійного листа банку та договору страхування фінансової відповідальності перевізника застосовуються як “фінансове забезпечення гарантій, що надаються митним органам незалежними фінансовими посередниками”.

Під час страхування фінансової відповідальності перевізника, з одного боку, перевізник отримує дозвіл держави на переміщення товарів митною територією України відповідно до умов зазначеного митного режиму, а з іншого – держава в особі митного органу отримує зобов'язання страховика щодо відшкодування збитків Державному бюджету України у разі страхового випадку – недоставці перевізником товарів у митницю призначення. Економічним інтересом держави у страхуванні фінансової відповідальності перевізника

є захист своїх фіскальних інтересів, оскільки у разі недоставки товарів перевізником у митницю призначення Державний бюджет України не отримує певну суму митних податків. Економічним інтересом перевізника (власника) товару є отримання дозволу митних органів на переміщення товарів митною територією України.

Проте питанням страхування фінансової відповідальності перевізника щодо доставки товарів до митниці призначення як різновиду страхування кредитів довіри приділялося недостатньо уваги. Єдиним джерелом, де про це згадується, є монографія “Страхування фінансових ризиків” М. С. Клапківа. Проте спочатку зазначається, що страхування сплати податків до бюджету належить до гарантійного страхування [1, 209], а потім, що воно є особливим видом страхування кредитів довіри [1, 307]. На наш погляд, страхування фінансової відповідальності перевізника є видом страхування кредитів довіри, оскільки держава довіряє перевізникові (власникові товару), що він дотримається умов певного митного режиму. Як результат, Державний бюджет України не буде втрачати податкових надходжень [7, 103].

У разі неотримання об'єктивних даних про місцезнаходження вантажу та за відсутності обставин, що не є гарантійним випадком, митний орган надсилає повідомлення до Єдиної автоматизованої інформаційної системи Державної митної служби України (ЄАІС ДМСУ) про недоставку товару. Протягом двох годин ЄАІС ДМСУ надсилає це повідомлення незалежному фінансовому посереднику. Після уточнення обставин страхового випадку разом з представником НФП протягом двох днів митниця відправлення складає Акт про настання гарантійного випадку та надсилає його разом з вимогою щодо сплати митного боргу до Державного бюджету України. Не пізніше п'ятого банківського дня після дати отримання від митниці відправлення оригіналів Акта та Вимоги НФП перераховує суму митного боргу за вказаними у Вимозі реквізитами. У випадку неперерахування суми митного боргу в зазначений термін ДМСУ має право на переведення цієї суми з депозитного рахунку НФП на свій депозитний рахунок для подальшого здійснення розрахунків з Державним бюджетом України, про що одночасно повідомляє НФП [8].

До особливостей страхування фінансової відповідальності перевізника товарів у зовнішньоторговельних операціях слід зарахувати такі:

– цей вид страхування виступає проявом і переплетенням страхових, кредитних та податково-бюджетних відносин;

– виникнення грошових перерозподільчих відносин обумовлено наявністю страхового ризику, який полягає у невиконанні перевізником своїх фінансових зобов'язань перед митними органами щодо сплати до Державного бюджету України певної суми митних платежів або дотримання умов певного митного режиму;

– страховим випадком виступає невиконання перевізником своїх зобов'язань щодо доставки товарів у митницю призначення, наслідком чого є втрата Державним бюджетом України певної суми податкових надходжень;

– відповідальність страховика та НФП має строковий характер, оскільки, з одного боку, термін окремих митних режимів є регламентованим, а з іншого – процедура митного оформлення також є

визначеною в часі. Цілком справедливо, що й строк взаємовідносин між страхувальником і страховиком визначається страховим договором;

– страховою сумою виступає розмір імпорتنих митних платежів, що мають надійти до Державного бюджету України;

– це монополізований вид страхування.

Переваги страхування фінансової відповідальності перевізника порівняно з іншими видами гарантування доставки товарів до митниці призначення:

– грошовий депозит на митниці передбачає використання оборотних коштів перевізника, які пізніше повертаються йому митницею;

– книжка МДП вимагає членства в АСМАП, оплати щорічних внесків, що є досить значними;

– митний супровід вантажу дорожчий, у середньому більше 1 дол. США за 1 км супроводу [9].

Можливості отримання страховою компанією статусу незалежного фінансового посередника на сьогодні стримуються в Україні тим, що, згідно з Роз'ясненням Президії Вишого арбітражного суду України від 6 жовтня 1994 р. № 02-5/706, чинне законодавство не передбачає солідарної відповідальності боржника та гаранта. Тобто, Державна митна служба має право у претензійно-позовному порядку вимагати від банку-гаранта чи страхової компанії сплати заборгованості перевізника лише у разі неплатоспроможності самого перевізника. Це не забезпечує повною мірою виконання головної мети фінансових гарантій: безумовності та своєчасності надходження коштів до Державного бюджету України у разі невиконання перевізником-порушником узятих на себе зобов'язань про транзит. Згідно з п. 1 ст. 25 Закону України "Про страхування", страховик має право відмовити у виплаті відшкодування у разі навмисних дій страхувальника, спрямованих на створення страхового випадку. Оскільки недоставлення транзитних підакцизних товарів на митницю призначення, властиво, і є навмисним, митники знову ж таки не могли б домогтися безумовної сплати страхового відшкодування на користь Державного бюджету України.

Висновки. З огляду на перспективи більш тісної інтеграції України до ЄС, у перспективі можливе витіснення книжки МДП європейським спрощеним аналогом – формою Т1 з одночасним розширенням ринку вживання фінансових гарантій до рівня, що займають зараз книжки МДП. З іншого боку, митні платежі залишаються вагомим і стабільним джерелом надходжень до Державного бюджету України. Таким чином, для страхових компаній надання послуг страхування фінансової відповідальності перевізника товарів щодо доставки товарів у митницю призначення є досить перспективним напрямком розвитку. Особливо це буде ефективним з отриманням страховиком статусу незалежного фінансового посередника.

Література

1. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків : монографія / Клапків М. С. – Тернопіль : Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
2. Страхування : підручник / Базилевич В. Д., Філонюк О. Ф., Базилевич К. С. та ін. ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
3. Вовчак О. Д. Страхування : навч. посібн. / Вовчак О. Д. – 3-тє вид., стереотипне. – Л. : Новий Світ, 2006. – 480 с.
4. Говорушко Т. А. Страхові послуги : навч. посібн. / Говорушко Т. А. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
5. Вітлінський В. В. Джерела та види податкових ризиків, їх взаємозв'язок / В. В. Вітлінський, О. М. Тимченко // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 133–139.
6. Бюджетна система України та Євросоюзу : монографія / [Булгакова С. О., Барановський О. І., Барановська В. Г. та ін.]; за ред. А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2009. – 409 с.
7. Волосович С. В. Страхування фінансової відповідальності перевізника у системі страхування кредитів / С. В. Волосович // Страховий ринок в нових економічних умовах: виклики та перспективи розвитку : зб. тез доповідей VII міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. В. Д. Базилевича. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 7. – Том 1. – 292 с.
8. Про затвердження примірного зразка Генеральної Угоди про надання фінансових гарантій митним органам щодо обов'язкової доставки товарів в митницю призначення: Наказ ДМСУ від 24.11.2008 р. № 1299 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.17747.0>.
9. Види гарантій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://privatbank.ua/html/4_2_3_2u.html.